

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
A ANTROPOLOGIA BEZPIECZEŃSTWA
SECURITY CULTURE AND SECURITY
ANTHROPOLOGY

Juliusz PIWOWARSKI*
Łukasz TRZCIŃSKI**

ABSTRACT

The topic of the article is the relationship between *security culture* and *anthropology of security*. The authors recall the most important definitions of security culture and anthropology of security, both of which belong to the discipline of *security sciences*, and conclude that culture, including its special sphere called security culture, is a human creation that strongly affects people, so it would be difficult to explore it scientifically without anthropological knowledge and tools. The authors give an account of the development of security sciences research in Poland, and point out that its subdiscipline called *security anthropology* is not fully formed yet, its theoretical and methodological identity still being underway; however, it develops dynamically. In forming this new subdiscipline of security sciences, apart from applying multidisciplinary research, it is also necessary to con-

---

* Dr hab. Juliusz Piwowarski, prof. WSBPI, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie; correspondence address: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Krupnicza 3, 31-123 Kraków, Poland

** Prof. Łukasz Trzciński, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie; correspondence address: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Krupnicza 3, 31-123 Kraków, Poland

sider different types of anthropology, above all biological, cultural and philosophical anthropology. The authors signalize the potential directions of research within the field and conclude that a methodological framework of security anthropology should be worked out, in a form that is most important and legible at the current stage of the development of science.

KEY WORDS

security culture, security anthropology, security sciences

ABSTRAKT

Artykuł porusza kwestie relacji między kulturą bezpieczeństwa a antropologią bezpieczeństwa. Autorzy przywołują najważniejsze definicje kultury bezpieczeństwa i antropologii bezpieczeństwa, należących do dyscypliny nauk o bezpieczeństwie, i dochodzą do wniosku, że kultura, w tym jej szczególna sfera, jaką jest kultura bezpieczeństwa, to twór ludzki silnie oddziałujący na człowieka, dlatego trudno byłoby ją eksplorować naukowo bez udziału wiedzy i narzędzi o charakterze antropologicznym. Autorzy pokazują, jak rozwijają się w Polsce badania w obrębie nauk o bezpieczeństwie, i wskazują, że w dalszym ciągu trudno mówić o ukształtowanej subdyscyplinie, którą można by było określić mianem „antropologii bezpieczeństwa”, wciąż poszukuje ona swej teoretyczno-metodologicznej tożsamości, jednak dynamicznie się rozwija. W tworzeniu tej nowej subdyscypliny nauk o bezpieczeństwie poza badaniami multidyscyplinarnymi trzeba uwzględnić także w ramach samej antropologii jej różne rodzaje, przede wszystkim antropologię biologiczną, kulturową oraz filozoficzną. Autorzy sygnalizują potencjalne kierunki badań i dochodzą do wniosku, że należy ukazać merytoryczne ramy problematyki antropologii bezpieczeństwa, najbardziej istotnej i czytelnej na obecnym etapie rozwoju nauki.

SŁOWA KLUCZOWE

kultura bezpieczeństwa, antropologia bezpieczeństwa, nauki o bezpieczeństwie

WSTĘP

Od początku swojej egzystencji człowiek, walcząc o przetrwanie, konstruował podwaliny własnego *bezpieczeństwa*. Tylko te osoby i grupy ludzi, które były w stanie się chronić i mobilizować skuteczną obronę, mogły przetrwać przewidywane lub – częściej – niespodziewane ryzyka, zagrożenia i wyzwania.

nia oraz pomnażać i przekazywać następcom swój utrwalony dorobek, czyli *kulturę*. Wiązało się to z indywidualną – psychiczną, organizacyjną – zbiorową oraz materialną mobilizacją ludzkich jednostek i wspólnot, bez której jakiegokolwiek marzenia o odparciu niepewności czy strachu byłyby jedynie niespełnioną i bardzo krótko trwającą mrzonką.

Rozwój indywidualny człowieka wpleciony w proces będący rozwojem społecznym, zawsze mającym kulturowo-cywilizacyjne korzenie, i jego efekty doświadczane przez nas obecnie, sprawiają, że życie ludzkie, rozpatrywane pod kątem potrzeby pewnego wysiłku, zyskuje coraz więcej wsparcia ze strony tworzonej przez nas wiedzy oraz techniki. Dlatego też w wielu sferach staje się ono coraz łatwiejsze.

Rozwój społeczny rozpatrujemy w kolektywnym i w indywidualnym wymiarze egzystencji człowieka. Tak czy inaczej, jeśli skonfrontujemy cel tych rozważań z treścią definicji *bezpieczeństwa* pojętego szeroko, procesualnie, można postawić tezę, iż *rozwój* oraz *bezpieczeństwo* są fenomenami silnie współzależnymi. Przypomnijmy: **bezpieczeństwo z dynamicznej perspektywy to proces mający społeczny charakter, polegający na działaniu¹ podmiotu bezpieczeństwa, którego cel to doskonalenie posiadanej przez niego kultury bezpieczeństwa, zapewniający mu obiektywny, optymalny dlań stan, bliski wolności od zagrożeń, w tym też zagrożeń dla swobody jego rozwoju².**

Przypomnijmy, iż *konstrukt społeczny*³, który jest generatorem „pól bezpieczeństwa”, to *kultura bezpieczeństwa*, oddziałująca na indywidualną i grupową sferę egzystencji ludzkiej.

¹ Teoria działania społecznego Maksa Webera została rozwinięta przez Talcotta Parsonsa. *Działania* według Webera to zachowania ludzkie, które są naznaczone jakimś sensem. Parsons przykładał większą wagę do działań i interakcji związanych z rolami społecznymi. Weber wyróżniał następujące rodzaje działań:

- a) racjonalne – nakierowane na cel (teleologiczne),
- b) racjonalne działania afektywne (emocjonalne), wykonywane pod kątem uznawanych społecznie wartości,
- c) tradycyjne, oparte na nawykach pochodzących ze wzorów kulturowych.

² J. Piwowski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Kraków 2016, s. 65.

³ *Konstrukt społeczny* – pojęcie związane z konstruktywizmem (konstrukcjonizmem) społecznym, spopularyzowanym w socjologii przez P.L. Bergera i T. Luckmanna w książce *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (New York 1966). Konstruktywizm traktuje rzeczywistość społeczną jako formę świadomości. Autorzy piszą m.in.: „Społeczeństwo jest produktem człowieka. Społeczeństwo jest obiektywną rzeczywistością. Człowiek jest produktem społeczeństwa” (ibidem, s. 61).

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA W OBECNEJ RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ

Kultura bezpieczeństwa to całość utrwalonego, materialnego i niematerialnego dorobku człowieka, zasób niemilitarnych i militarnych elementów jego odporności i obronności; pozwala utrzymywać bezpieczeństwo, odzyskiwać je, gdy choć częściowo je utracono, i podwyższać je, gdy jest taka potrzeba. *Kultura bezpieczeństwa* skutkuje zdolnościami człowieka do zapewnienia sobie możliwie wysokiej jakości egzystencji, korelującymi z procesem rozwoju zasilanym trzema strumieniami energii:

1. indywidualnym (mentalno-duchowym),
2. grupowym (organizacyjno-prawnym),
3. fizycznym (materialnym)⁴.

Towarzyszący *rozwojowi społecznemu* rozwój specjalistycznego sprzętu oraz codzienność w wielu aspektach oferują człowiekowi różne wygody i zwielokrotnioną w porównaniu do stanu z minionych epok możliwość wykorzystania różnych *szans* i uniknięcia licznych *zagrożeń*.

Ważne odkrycia, jakich dokonuje człowiek, silnie zmieniają *rzeczywistość społeczną*, przyrodniczą i techniczną, w których funkcjonuje on jako ludzka jednostka czy grupa społeczna. Przykładowo Facebook rozszerzył możliwości opowiadania naszym znajomym i bliskim o doświadczeniach codzienności. Rozwój techniczny nie omija też całych organizacji, które mogą stosować nowe technologie do udoskonalania swych statutowych działań.

Antropolog bezpieczeństwa Stanisław Jarmoszko pisze, iż „wraz z postępami antropogenezy, rozwojem gatunkowym i cywilizacyjnym człowiek kreował coraz bardziej wyszukane instrumentarium zabezpiecza-

---

Ich rozważania dobrze opisuje A. Maj: „Główna ich teza dotyczy percepcji rzeczywistości, opartej o subiektywne doświadczenie komunikacyjne jednostki, która buduje swój koncept rzeczywistości społecznej na podstawie wielokrotnych aktów komunikacji. Interakcje oparte są o istniejący i wciąż redefiniowany system struktur społecznych, a tym samym są w swej istocie zinstytucjonalizowane. Dotyczy to nie tylko form wiedzy naukowej czy komunikacji politycznej, ale także tego, co społeczeństwo uważa za zdrowy rozsądek, *common sense*. Właściwie można więc mówić tu o nieustannej interpretacji rzeczywistości społecznej, która dokonywana jest przez wszystkich członków danego społeczeństwa”, [za:] A. Maj, *Konstruktywizm społeczny jako ideologia społeczeństwa sieciowego*, [w:] *Ideologia w słowach i obrazach*, I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa (red.), Wrocław 2008.

⁴ J. Piwowarski, *Fenomen bezpieczeństwa. Pomiędzy zagrożeniem a kulturą bezpieczeństwa*, Kraków 2014, s. 44–45.

nia się przed grożącymi *niebezpieczeństwami*. Tysiące lat *homo sapiens* na ziemskim globie (...) to także (obok innych sfer ludzkiej aktywności) historia tworzenia całego systemu symboli, przedmiotów, budowli, urządzeń, instytucji i organizacji bezpiecznego środowiska bytowania”⁵, jakże konstruktywnie kierujących egzystencję ludzką ku pozytywnom rozwojowi odpornego na *zagrożenia*.

Jarmoszko jednakże, chcąc niejako ostudzić naszą przedwczesną skwapliwość do gatunkowego samouwiełbienia, zwraca uwagę, iż ów proces rozwoju miał też (i ma zapewne nadal) składową, reprezentowaną przez wektor, którego zwrot kieruje się ku negatywnej składowej ludzkiego życia i rozwojowi negatywnych skłonności i trendów. Otóż częstokroć „własne *bezpieczeństwo* budowane było kosztem bezpieczeństwa innych – na ich pracy, cierpieniu, upodleniu czy nawet eliminacji (co generalnie równało się eksterminacji, śmierci – zarówno całych społeczności, jak i ich kultur)”⁶. Bezpieczeństwo zdobywane za wszelką cenę przez jednych implikowało automatycznie wysoką cenę tej zdobyczy, jaką było pozbawianie bezpieczeństwa innych ludzi, którzy przecież również go potrzebują i pragną.

Ten ponury wątek rzuca cień na (nie)ludzkie działania wciąż z jakichś powodów towarzyszące człowiekowi aż do chwili obecnej. Zauważmy, iż socjolog kultury Kazimierz Żygulski (1919–2012) nazwał charakteryzującą się tym podejściem „podgatunek” człowieka *homo sapiens atrox* – *człowiek rozumny okrutny*⁷. *Homo sapiens atrox* to właśnie taki rodzaj istoty ludzkiej, która kreuje bezpieczeństwo w sposób niejako „karmiący się” bezpieczeństwem innych, pochłaniający je, tym samym szafując wkoło *zagrożeniami*.

Zdaniem Eugeniusza Moczuka⁸ *fakty społeczne* mogą wyjaśniać istotę *bezpieczeństwa*, gdyż jest ono tworzone i doświadczane przez członków danej *zbiorowości społecznej*. Moczuk wskazuje, że badając fenomen *bezpieczeństwa*, powinno się zwracać uwagę na następujące aspekty⁹:

- a) **czynniki indywidualne**, odnoszące się do jednostki ludzkiej – w tym przypadku mówi się o *bezpieczeństwie* w sferze biologii. Na-

⁵ S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015, s. 9.

⁶ Ibidem.

⁷ K. Żygulski, *Widmo przyszłości i nowa fala okrucieństwa*, [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku. Zbiór studiów*, I. Wojnar, J. Kubin (red.), Warszawa 1996, s. 52.

⁸ E. Moczuk, *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, „Kwartalnik Polityczny” 2/2015, s. 51–56.

⁹ Idem, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009, s. 70.

leży przez to rozumieć, że jednostka ludzka, grupa społeczna lub całe *społeczeństwo* chcą przetrwać w biologicznym sensie, co oznacza, że istnieje potrzeba stabilnej egzystencji na tym poziomie dzięki działaniom politycznym, ekonomicznym czy w sferze narodowej;

- b) **czynniki mające charakter społeczny**, mówiące o *bezpieczeństwie* w wymiarze społecznym, co oznacza, że zajmowanie określonych pozycji w społeczeństwie determinuje poziom życia człowieka, członków grup społecznych, ich rozwój ekonomiczny, gospodarczy, intelektualny czy poprawę pozycji społecznej w odniesieniu do innych jednostek ludzkich i do innych społeczeństw;
- c) **czynniki kulturowe**, odnoszące się do zjawiska *bezpieczeństwa* w wymiarze kulturowym, dającym możliwość istnienia i sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie utrwalonych norm społecznych i stabilnego, powszechnie uznanego *systemu wartości*.

Dwie ostatnie grupy czynników mają osadzenie społeczno-kulturowe i odnoszą się do kategorii określanej np. w koncepcji szkoły kopenhaskiej jako *societal security*. Rozbudowaną, spektralną definicję *kultury bezpieczeństwa*, pokazującą wagę, jaką ma tutaj świadomość *podmiotu bezpieczeństwa*, podano poniżej. Powstała ona jako efekt polsko-ukraińskiej współpracy, a jej autorami są Juliusz Piwowarski i Wasyl Zapłatyński.

Kultura bezpieczeństwa to ogół utrwalonego, niematerialnego i materialnego dorobku człowieka, służącego mu militarnie i niemilitarnie w szeroko pojętej obronności indywidualnych i grupowych podmiotów. Tworzą ją trzy strumienie energii:

1. strumień mentalno-duchowy (wymiar indywidualny),
2. strumień grupowy (wymiar psycho-prawno-organizacyjny),
3. strumień fizyczny (wymiar materialny).

Kultura bezpieczeństwa pozwala człowiekowi uzyskać takie elementy, jak:

1. Panowanie nad *zagrożeniami* celem uzyskania niskiego stanu zagrożeń.
2. Odzyskiwanie *bezpieczeństwa* w sytuacji, gdy zostało ono obniżone czy utracone.
3. Optymalizacja (harmonia) z punktu widzenia danego podmiotu poziomu bezpieczeństwa pojmowanego wielosektorowo.

4. Afirmacja i pobudzanie takich potrzeb, jak: a) samodoskonalenie, b) trojaki rozwój: mentalno-społeczno-materialny, c) motywacja do grupowych i indywidualnych działań, dla rozwoju, w tym rozwoju obronności grupowych i indywidualnych podmiotów bezpieczeństwa¹⁰.

Kultura, w tym jej szczególna sfera, jaką jest *kultura bezpieczeństwa*, to twór ludzki silnie oddziałujący na człowieka. Trudno byłoby ją eksplorować naukowo bez udziału wiedzy i narzędzi o charakterze antropologicznym.

ANTROPOLOGIA BEZPIECZEŃSTWA I BEZPIECZEŃSTWO W OBECNEJ RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ

Antropologia bezpieczeństwa musi trzymać się podczas badań kwestii *zagrożeń*, będących – znów według Jarmoszki – swoistym *alter ego* zjawiska *bezpieczeństwa*. Człowiek zawsze, prędzej czy później, musiał zmierzyć się z niebezpieczeństwami. Poddając analizie rozwój *społeczno-kulturowy* człowieka, zauważa się dwie zasadnicze tendencje:

1. Po pierwsze, człowiek, próbując zneutralizować lęki i niepewność płynącą ze świata natury, świata techniki i świata społecznego, doskonali wciąż radzenie sobie w sytuacjach trudnych: *wyzwań*, *ryzyk* i potencjalnych lub aktywnych *zagrożeń*.

2. Po wtóre, w większości sytuacji człowiek niezamierzenie zwiększa sfery ryzyka i pobudza rozwój i różnorodność *zagrożeń bezpieczeństwa* ludzkiego rozwoju i egzystencji.

W obecnej dobie określanej jako *epoka antropocenu* z powodu nadzwyczaj silnego, jak nigdy dotąd, wpływu człowieka na przyszły los Ziemi i zasiedlającej ją ludzkości można powiedzieć, parafrazując słowa niemieckiego socjologa Ulricha Becka, iż *niebezpieczeństwa* to coraz częściej „gapowicze” jadący pociągami codziennej egzystencji grup ludzkich¹¹.

¹⁰ J. Piwowarski, *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014, s. 451.

¹¹ U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004, s. 13.

Stając wobec coraz bardziej skomplikowanych i rosnących liczebnie sytuacji trudnych¹², wyzwań, ryzyk i zagrożeń, człowiek musi podejmować określone działania zaradcze w różnych obszarach przestrzeni swojej egzystencji. Działania te stają się nierozłącznym elementem jego codzienności i *kultury bezpieczeństwa*, co sytuuje się bezpośrednio w obszarze zainteresowań badaczy zajmujących się antropologią oraz antropologią bezpieczeństwa.

Na początku nowego milenium przeżyliśmy jeden ze spektakularnych akcentów jego głośnego „otwarcia”. Był nim znak czasu – nowojorski koszar, z pamiętnego dla całej ludzkości dnia 11 września 2001 roku. Być może – jak sugeruje między innymi Sławomir M. Kozak – zdarzenie to miało drugie, niekoniecznie związane z terrorystami (sic!), dno¹³.

Obecnie obserwujemy wzrost zainteresowania problematyką *bezpieczeństwa* zarówno w bieżącej praktyce, jak i w rozważaniach teoretycznych czy prowadzonych procesach badawczych. Poszczególnym rodzajom *zagrożeń bezpieczeństwa państwa* przyporządkowane są, jako ich epifenomeny¹⁴, ustalone *sektory bezpieczeństwa*, za którymi stoją istotne dla *podmio-*

¹² *Sytuacja trudna* – sytuacja naruszenia równowagi między potrzebami, działaniami i warunkami działania *podmiotu bezpieczeństwa*; rozróżnia się *sytuacje trudne* obiektywne i subiektywne; *sytuacje trudne obiektywne* zachodzą, gdy warunki, w których przebiega działanie znacznie przekraczają stopniem trudności warunki normalne – taka sytuacja jest trudna dla każdego *podmiotu*; *sytuacje trudne subiektywnie* zachodzą, gdy mimo normalnych warunków *podmiot* nie może zaspokoić swych potrzeb. Zob. T. Tomaszewski, *Człowiek w sytuacji*, [w:] *Psychologia*, idem (red.), Warszawa 1982, s. 17–36; idem, *O sytuacjach trudnych*, [w:] *Higiena psychiczna i nerwice dziecięce*, I. Belicka (red.), Wrocław 1965; M. Tyszkowa, *Sytuacyjno-poznawcza koncepcja odporności psychicznej*, „Przegląd Psychologiczny” 1978, nr 1, s. 3–15.

¹³ S.M. Kozak, *Oko Cyklopa*, Warszawa 2008. Książka ta ukazuje dzisiejsze Stany Zjednoczone jako podmiot tworzący poważne zagrożenia dla świata. Wskazano tu prawdziwe, zdaniem autora książki, przyczyny dramatu z 11 września 2001 r., starając się odkryć zawilgości imperialnej polityki USA; odsłonięto nieznaną szerzej kulisy pamiętnego zamachu terrorystycznego, pokazano mechanizmy funkcjonowania międzynarodowych korporacji i ich przemożny wpływ na życie każdego człowieka; ukazano także pewne związki pomiędzy kolejnymi rewolucjami różnego „koloru” i wojnami, jakie towarzyszą wciąż szlakom i miejscom, które wiążą się z ropą naftową, gazem czy narkotykami.

¹⁴ *Epifenomen* to zjawisko wtórne, towarzyszące innemu fenomenowi, będące skutkiem zjawiska pierwotnego; istnieje szersza, nieco odmienna definicja *epifenomenu*, która powtarza powyższą sekwencję, dodając, że jest to zjawisko, które nie wywiera istotnego wpływu na przebieg zjawiska inicjującego – to ujęcie przeczyłoby jednak już na samym wstępie koncepcji bezpieczeństwa; *epifenomen* jako kategoria obecna w teorii, używana początkowo w medycynie, współcześnie jest stanowiskiem w filozofii umysłu, określanym jako *epifenomenalizm*.

tu bezpieczeństwa, jakim jest *naród*, określone wartości i odpowiadające im potrzeby.

Wzięte wszystkie razem sektory bezpieczeństwa danego kraju wraz z zasobami, jakie zawierają w sobie, to nic innego jak kultura bezpieczeństwa narodowego. Wyodrębnianie ich pozwala badaczom na prowadzenie dokładniejszych analiz sekuritologicznych.

Zwróćmy uwagę na podział zagrożeń bezpieczeństwa i jego sektorów stosowny dla każdej skali podmiotu bezpieczeństwa – od ludzkiej jednostki czy grupy społecznej aż po społeczeństwo tworzące *naród* i jego państwo. Proponuje się w związku z tym następującą typologię sektorów bezpieczeństwa¹⁵:

1. sektor **militarny**,
2. sektor **polityczny**,
3. sektor **społeczno-kulturowy**: świadomość i tożsamość narodowa, indywidualna i grupowa,
4. sektor **ekonomiczny**: gospodarka i finanse,
5. sektor **prawno-administracyjny**,
6. sektor **ekologiczny**,
7. sektor **surowcowy** (surowce dla przemysłu, paliwowo-energetyczne, woda i żywność),
8. sektor **technologiczny**,
9. sektor **cybernetyczny**,
10. sektor **zdrowotno-socjalny**.

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE – ROZWÓJ DYSCYPLINY W POLSCE
W Polsce do badaczy zajmujących się problematyką *kultury bezpieczeństwa* należą: Marian Cieślarczyk¹⁶, Ryszard Studenski¹⁷, Krzysztof

¹⁵ J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016, s. 241 i n.

¹⁶ Zob. M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010; idem, *Tożsamość służb reagowania kryzysowego w świetle socjologicznego modelu kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, J. Maciejewski, W. Nowosielski (red.), Wrocław 2009; idem, E. Pomykała, *Kultura organizacyjna w siłach zbrojnych*, Warszawa 2003.

¹⁷ Zob. R. Studenski, *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji zagrożenia katastrofą lub kataklizmem*, [w:] *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, K. Popiołek (red.), Poznań 2001.

Malinowski¹⁸, Agnieszka Filipek¹⁹, Juliusz Piwowarski²⁰ i badacze związani z subdyscyplinami naukowymi dotyczącymi sfer, które tworzą *kulturę bezpieczeństwa*. Do badaczy, którzy zajmują się tematyką *kultury bezpieczeństwa* także w sensie *kultury bezpieczeństwa narodowego* zaliczamy: Waldemara Kitlera²¹, Juliusza Piwowarskiego²², Krzysztofa Malinowskiego²³, Agnieszkę Filipek²⁴ oraz Ryszarda Studenskiego²⁵.

Można mówić także o innych badaczach – związanych z subdyscyplinami naukowymi powiązanych z koncepcją powstania idei *kultury bezpieczeństwa* czy też stanowiącymi dla niej istotne funkcje pomocnicze. Są to następujące subdyscypliny: filozofia bezpieczeństwa²⁶, aksjologia bezpieczeństwa²⁷, antropologia bezpieczeństwa²⁸, socjologia bezpieczeństwa²⁹ czy teoria bezpieczeństwa. Z autorów należało by tutaj wymienić takie

¹⁸ Zob. *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, K. Malinowski (red.), Poznań 2003.

¹⁹ Zob. A. Filipek, *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, Siedlce 2008.

²⁰ Zob. J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna...*, op. cit.; idem, *Ethos rycerski. Przyczynek do budowy kultury bezpieczeństwa policji*, Kraków 2014.

²¹ Zob. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.

²² Zob. J. Piwowarski, *Security Culture and Self-Improvement. From the Ancient Kshatriya to Modern Samurai*, Podhajska 2015; idem, *Fenomen bezpieczeństwa...*, op. cit.; idem, *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushidō*, Kraków 2011; idem, *The continued transfer of Japanese security culture: form ancient to modern Bushido*, "Security Dimensions. International & National Studies" 2014, nr 11, s. 162–181.

²³ Zob. *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, op. cit.

²⁴ Zob. A. Filipek, *Poziom i charakter...*, op. cit.

²⁵ Zob. R. Studenski, *Zarządzanie bezpieczeństwem...*, op. cit.

²⁶ Zob. *Dialektyka bezpieczeństwa wojny i pokoju*, R. Rosa (red.), Warszawa 2003; R. Rosa, *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa*, Siedlce 1998; T. Grabińska, *Filozofia wojny, pokoju i bezpieczeństwa. Od Platona do Clausewitza*, Wrocław 2012.

²⁷ Zob. K. Wojtyła, *Elementarz etyczny*, Lublin 1999; M. Sułek, J. Świniarski, *Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2001; J. Piwowarski, *Police Officer's Ethics*, Podhajska 2012.

²⁸ Zob. S. Jarmoszko, *U źródeł naukowej tożsamości antropologii bezpieczeństwa*, [w:] *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, M. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska (red.), Siedlce 2013, s. 53.

²⁹ Zob. J. Maciejewski, *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Wrocław 2001.

postaci polskiej nauki, jak: Stanisław Jarmoszko³⁰, Ryszard Rosa³¹, Janusz Świniarski³², Jarosław Prońko³³, Włodzimierz Fehler³⁴ czy Teresa Grabińska³⁵ i wielu innych.

Utrwalony dorobek nauk o bezpieczeństwie (NOB) stanowi tę część naszej kultury narodowej³⁶, która należy do zasobów kultury bezpieczeństwa, zaś nauki o bezpieczeństwie stanowią specjalny przypadek e pluribus unum – jedno uczynione z wielu.

Z tego powodu w tym miejscu należy wymienić przynajmniej kilku liderów tej dyscypliny naukowej w Polsce. Chodzi o takich badaczy, jak: Waldemar Kitler³⁷, Jacek Pawłowski³⁸, Ryszard Jakubczak³⁹, Kuba Jałoszyński⁴⁰, Józef Kukułka⁴¹, Andrzej Glen⁴², Janusz Gierszewski⁴³,

³⁰ Zob. S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a proces deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Warszawa 2010, s.110 i n.

³¹ Zob. R. Rosa, *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.

³² Zob. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa – Pruszków 1997; idem, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego – próba kompleksowego ujęcia wyzwań współczesności*, [w:] *Materiały z konferencji naukowej AON*, R. Rosa (red.), Warszawa 1993.

³³ Zob. J. Prońko, *Natura współczesnego bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 9, s. 22–43.

³⁴ Zob. W. Fehler, *Percepcja zagrożeń*, [w:] *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red.), Szczytno 2011.

³⁵ Zob. T. Grabińska, *Teoria bezpieczeństwa państwa w myśli filozoficznej i politologicznej. Od Sun Tzu do Józefa M. Bocheńskiego*, Wrocław 2013.

³⁶ M. Pelc, *Elementy metodologii badań naukowych*, Warszawa 2011, s. 9.

³⁷ Zob. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP...*, op. cit.

³⁸ Zob. J. Pawłowski, *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, Warszawa 2015.

³⁹ Zob. *Ochrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, R. Jakubczak (red.), Warszawa 2008.

⁴⁰ Zob. K. Jałoszyński, *Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, Szczytno 2011.

⁴¹ Zob. J. Kukułka, *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978.

⁴² Zob. A. Glen, *Reagowanie państwa na zagrożenia terroryzmem lotniczym*, Warszawa 2013; idem, *Podstawy poznawcze bezpieczeństwa powietrznego państwa*, Warszawa 2013.

⁴³ Zob. J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013.

Andrzej Misiuk⁴⁴, Jerzy Stańczyk⁴⁵, Piotr Sienkiewicz⁴⁶, Ryszard Wróblewski⁴⁷, Jarosław Gryz⁴⁸, Tomasz Kośmider⁴⁹, Krzysztof Drabik⁵⁰, Andrzej Urbanek oraz Piotr Majer⁵¹, Mariusz Kubiak⁵², Henryk Wyrębek⁵³, Jan Borkowski⁵⁴, Mirosław Sułek⁵⁵, Stanisław Sulowski i Michał Brzeziński⁵⁶, Bolesław Rafał Kuc i Zbigniew Ścibiorek⁵⁷ czy Bernard Wiśniewski⁵⁸, Ryszard Zięba⁵⁹, Łukasz Trzciniński⁶⁰, Wojciech Kostecki⁶¹,

---

⁴⁴ Zob. A. Misiuk, *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności): zarys dziejów*, Olsztyn 2005.

⁴⁵ Zob. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.

⁴⁶ Zob. P. Sienkiewicz, *25 wykładów*, Warszawa 2013; idem, *Analiza systemowa procesów informacyjno-decyzyjnych. Wstęp do inżynierii systemów kierowania*, Wrocław 1982.

⁴⁷ Zob. R. Wróblewski, *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Siedlce 2017.

⁴⁸ Zob. *System reagowania kryzysowego*, J. Gryz, W. Kitler (red.), Toruń 2007.

⁴⁹ Zob. T. Kośmider, *Polityczno-wojskowe implikacje członkostwa Polski w NATO*, Warszawa 2014; idem, *Planowanie wojenne i przygotowania obronne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011.

⁵⁰ Zob. *Bezpieczeństwo personalne wobec współczesnych zagrożeń i wyzwania*, K. Drabik, M. Żyła (red.), Warszawa 2017.

⁵¹ Zob. A. Urbanek, P. Majer, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja instytucje zagrożenia*, Warszawa 2016 („Bezpieczeństwo dziś i jutro”).

⁵² Zob. M. Kubiak, *Kulturowe uwarunkowania obronności państwa*, Siedlce 2012.

⁵³ Zob. H. Wyrębek, *Wpływ polityki regionalnej na bezpieczeństwo regionów*, [w:] *Determinanty bezpieczeństwa państwa a ich wpływ na rozwój regionalny. Monografia*, T. Bąk, Z. Ciekankowski, L. Szot (red.), Jarosław 2014.

⁵⁴ Zob. J. Borkowski, *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Warszawa 2011.

⁵⁵ Zob. M. Sułek, *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013.

⁵⁶ Zob. *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2009.

⁵⁷ Zob. B.R. Kuc, Z. Ścibiorek, *Podstawy metodologiczne nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2013.

⁵⁸ Zob. *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadania administracji publicznej*, B. Wiśniewski, S. Zalewski (red.), Bielsko-Biała 2006.

⁵⁹ Zob. R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 49–70.

⁶⁰ Zob. Ł. Trzciniński, *Mit wolności w cyberkulturze*, Kraków 2013.

⁶¹ Zob. W. Kostecki, *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Warszawa 2012.

Eugeniusz i Maciej Nowakowie⁶², Lech Chojnowski⁶³, Waldemar Zubrzycki⁶⁴ i inni.

W ostatnim czasie obserwuje się intensywny proces prowadzący do coraz wyrazistszego wyodrębnienia *nauk o bezpieczeństwie* z innych obszarów i dziedzin wiedzy. Okazuje się, że pewne istotne dla trzonu wiedzy o bezpieczeństwie treści obecne były nie tylko w naukach stosowanych, ale także w podstawowych. Wielu przedstawicieli *nauk o bezpieczeństwie* posiada już imponujący dorobek naukowy, dydaktyczny i bogate doświadczenie praktyczne. Dzięki takiemu zapleczu kadrowemu można próbować wyróżnić tutaj kilka nurtów i koncepcji.

W analizowanym polu problematyki *nauk o bezpieczeństwie* można zastosować podział zaproponowany przez Janusza Gierszewskiego i wyróżnić następujące gałęzie NOB:

1. Dogmatyka bezpieczeństwa.
2. Ogólne nauki o bezpieczeństwie.
3. Nauki pomocnicze NOB⁶⁵.

Jak zauważa Stanisław Jarmoszko:

na tle coraz bardziej klarownych nauk o bezpieczeństwie – również w wymiarze międzynarodowym – wyraźnie zaniedbana jest perspektywa antropologiczna. Kiedy na początku obecnej dekady zacząłem interesować się tymi problemami pojęcie *antropologii bezpieczeństwa* zaczęło się dopiero pojawiać w przestrzeni naukowych dyskursów. Nie można było znaleźć tego hasła w żadnych słownikach czy encyklopediach, nie powstały poświęcone jej konkretne podręczniki czy periodyki. (...). Nie istniały więc jakiegokolwiek „ślady” instytucjonalizacji tej dyscypliny⁶⁶.

⁶² Zob. E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.

⁶³ Zob. L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Słupsk 2015; idem, *Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne*, Słupsk 2016; idem, *Kulturowo-tożsamościowy wymiar bezpieczeństwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo. Perspektywa teoretyczno-metodologiczna*, S. Jaczyński, M. Kubiak, M. Minkina (red.), Siedlce–Warszawa 2011.

⁶⁴ Zob. W. Zubrzycki, *Tak zwany terroryzm*, Szczytno 2017.

⁶⁵ J. Gierszewski, *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych*, [w:] *Poszukiwanie tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), Warszawa 2018, s. 102.

⁶⁶ S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa*, op. cit., s. 10.

Faktem jednak jest, że zaczęto wtedy pisać na temat antropologicznych wymiarów fenomenu *bezpieczeństwa*, lecz pracom tym możemy dziś przypisać przeważnie walor inicjujący⁶⁷. Teoretyczne – ale coraz częściej na podłożu empirycznym – refleksje podejmowane były głównie w kontekście wojen prowadzonych w Iraku i w Afganistanie, przeciwdziałania atakom terrorystycznym oraz wojny z terroryzmem, jaką ogłosił prezydent USA, a także w aspekcie walorów praktycznych, czyli implementacji badań antropologicznych w odniesieniu do funkcjonowania struktur i działań militarnych⁶⁸.

Po rozpadzie dwubiegunowego globalnego porządku, demontażu ZSRR i upadku bloku komunistycznego oraz utopijnym, a zarazem wysoce iluzorycznym ogłoszeniu przez Francisa Fukuyamę „końca historii” pod koniec XX wieku cywilizacja Zachodu nagle musiała stanąć w obliczu realności. Realna *rzeczywistość społeczna* wskazywała wyraźnie, iż utopia *stanu szczęścia* pod barwami neoliberalizmu⁶⁹ to tylko propagandowy chwyt i że należy zaangażować się raczej w walkę o bezpieczeństwo nie tylko *państw narodowych*, struktur ponadnarodowych, ale także o bezpieczeństwo każdego pojedynczego człowieka.

Mimo niewystarczającej ilości badań z zakresu problemów *bezpieczeństwa* z perspektywy antropologicznej i luki w określeniu podstaw *antropologii bezpieczeństwa* widać obecnie przejawy ożywienia: konferencje

⁶⁷ Por. R.B. Ferguson, *The Challenge of Security Anthropology* (discussion paper), Santa Fe 2008, <https://sas.n.rutgers.edu/about-us/faculty-staff/r-brian-ferguson> (dostęp: 6.09.2018); J. Postill, *Towards an anthropology of security. Cali for papers for a special session at the 2010 Annual Conference of the Canadian Anthropological Society*, “Via Cascanews” 3.02.2010; *A World of Insecurity: Anthropological Perspectives on Human Security*, T.H. Eriksen, E. Bal, O. Salemink (red.), New York – London 2010; *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-terrorism and Border Control (Anthropology, Culture and Society)*, M. Maguire, C. Frois, N. Zurawski (red.), London 2014.

⁶⁸ B.R. Selmeski, *Who are the security anthropologists?*, “Anthropology News” no. 48/2007, s. 11–12; *Anthropologists in the Securityscape. Ethics, Practice, and Professional Identity*, R. Albro, G. Marcus, L.A. McNamara, M. Schoch-Spana (red.), Chicago 2012; *Anthropology and Global Counterinsurgency*, J.D. Kelly, B. Jauregui, S.T. Mitchell, J. Walton (red.), Chicago 2010; G.R. Lucas Jr., *Anthropologists in Arms: The Ethics of Military Anthropology (Critical Issues in Anthropology)*, Lanham 2009; *Practicing Military Anthropology: Beyond Expectations and Traditional Boundaries*, R.A. Rubinstein, K. Foshner, C. Fujimura (red.), Sterling 2013; *The Anthropology of Security...*, op. cit.

⁶⁹ N. Hearst, *Oczy szeroko otwarte*, tłum. K. Sawicka, Warszawa 2014.

naukowe, specjalizacje czy prekursorskie naukowe teksty, prowadzące ku ukonstytuowaniu się nowej subdyscypliny nauk o bezpieczeństwie.

ANTROPOLOGIA BEZPIECZEŃSTWA – KIERUNKI ROZWOJU

Dzisiejsza sytuacja w tym zakresie zaczyna być bardziej zadowalająca, czego przykład stanowią książki i artykuły wprost odnoszące się do *antropologii bezpieczeństwa*⁷⁰. Rośnie liczba prac zagranicznych i polskich bliskich *antropologii bezpieczeństwa*⁷¹. Zwracają na to uwagę również redaktorzy pierwszej książki poświęconej (co wyraźnie wskazuje tytuł) antropologii bezpieczeństwa, pisząc o tzw. zwrocie w antropologii w kierunku problematyki bezpieczeństwa, który rozpoczął się w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Podkreślają także coraz bardziej nasilające się zainteresowanie antropologii współczesnymi problemami bezpieczeństwa⁷².

Nadal jednak nie dysponujemy całościową koncepcją nakreślenia horyzontów poznawczych, ustrukturywania i nadania kierunków rozwoju powstającego nurtu nauki. Trudno doszukać się zwartej, usystematyzowanego wykładu węzłowych zagadnień, które generalnie mają proweniencję społeczno-kulturową, z wyraźnym niedostatkiem aspektów biologicznych. W dalszym ciągu trudno więc mówić o ukształtowanej dyscyplinie, którą można by było określić mianem „antropologii bez-

⁷⁰ Zob. D.M. Goldstein, *Toward a Critical Anthropology of Security*, “Current Anthropology” 4/2010, s. 487–517; C.B. Cabalza, *The Anthropology of National Security*, [w:] *The Study of National Security at 50: Re-awakenings*, Quezon City 2013 (“National Security Review NDCP”); S. Jarmoszko, *U źródeł naukowej tożsamości...*, op. cit., s. 53–82; *Anthropology and Security Studies*, F.A. Hurtado, G. Ercolani (red.), Murcia 2013; *The Anthropology of Security...*, op. cit.

⁷¹ Zob. K.J. Brozi, *Ludzie i kryzys cywilizacji. Szkice antropologiczne*, Lublin 1995; J. Kucuczka, *Antropologia na wojennej ścieżce. Wojny i konflikt etniczne jako wyzwanie dla współczesnego antropologa*, „Prace Etnologiczne” 2010, t. 38, s. 75–84; M. Kubiak, *Kulturowe uwarunkowania...*, op. cit.; H. Schreiber, *Świadomość międzykulturowa. Od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Warszawa 2013; B. Balcerowicz, *Kultura w sferze wojskowości – od kultury strategicznej do zwrotu kulturowego*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych. 1.1: Zwrot kulturowy*, H. Schreiber, G. Michałowska (red.), Warszawa 2013, s. 61–76; L. Stomma, *Antropologia wojny*, Warszawa 2014; M.W. Kowalski, *Antropologia na wojnie. O „brudnej” użyteczności nauk społecznych*, Warszawa 2015 i wiele innych.

⁷² M. Maguire, C. Frois, N. Zurawski, *Introduction. The Anthropology of Security: Prospects, Retrospects and Aims*, [w:] *The Anthropology of Security...*, op. cit., s. 8–10; zob. też: *Cultures of Insecurity: States, Communities and the Production of Danger*, J. Waldens, M. Laffey, H. Gusterson, R. Duvall (red.), Minneapolis 1999.

pieczeństwa”. Jest to klasyczny przypadek dyscypliny *in statu nascendi*. Tempo pozytywnych przemian (kumulowania wiedzy i coraz bogatszych inicjatyw poznawczych) pozwala jednak żywić nadzieję na jej pomyślny rozwój.

Rzeczony rozwój antropologii bezpieczeństwa wzmaga dynamikę procesów zmierzających do przełamania państwowocentrycznego nurtu konceptualizacji bezpieczeństwa. Fundamentalnym odniesieniem dla konstruktów bezpieczeństwa jest człowiek jako jednostka lub jako rodzina – pierwotna grupa społeczna, a nie państwo.

Jedynie państwowocentryczne ujęcia bezpieczeństwa w sferze relacji międzynarodowych to poważne piętno i zarazem hamulec rozwoju uniwersalnej teorii bezpieczeństwa, tak potrzebnej w coraz bardziej komplikującym się świecie.

- Czy zasadne jest wyodrębnianie oddzielnej subdyscypliny, antropologii bezpieczeństwa?
- Czym ta dyscyplina powinna się zajmować, jaką powinna mieć strukturę?
- Do jakich tradycji poznawczych ma się odwoływać?
- Do jakich dyscyplin powinna nawiązywać?

Tego rodzaju pytania według Stanisława Jarmoszki, pioniera sygnalizowanych tu poszukiwań naukowych, pozwalają na skonkretyzowanie prolegomeny do badań w zakresie zaproponowanej tu problematyki, której centrum stanowi człowiek poszukujący wolności od zagrożeń jego rozwoju i egzystencji. Prolegomena ta jest próbą utworzenia płaszczyzny integracji aż nadto mocno dziś zdywersyfikowanych nurtów refleksji człowieka (oraz ludzkiego działania) z różnymi przejawami jego aktywności w procesie kreacji wieloaspektowo pojętego bezpieczeństwa.

PODSUMOWANIE

W perspektywie antropologii wyżej wzmiankowane zagadnienia nabierają nowych znaczeń. Wydaje się, że w tworzeniu tej nowej dyscypliny wchodzącej w zakres nauk o bezpieczeństwie poza badaniami multidyscyplinarnymi trzeba uwzględnić także w ramach samej antropologii jej różne rodzaje, cechujące się przecież wielkim dorobkiem, a więc przede wszystkim antropologię biologiczną, kulturową oraz filozoficzną. Każda z nich wypracowała określoną i sprawdzoną metodologię, posługuje się dobrze ustalonymi teoriami i procedurami badawczymi. Można tu nadmienić, że połączenie tych rodzajów antropologii dokonało się już wymiarze praktycz-

nym⁷³. Całościowe, wieloaspektowe ujęcie natury (istoty) ludzkiej wymaga szerokiej perspektywy badawczej, co w naukach o bezpieczeństwie wydaje się niezwykle pomocne ze względu na wagę tych nauk, związanych z najbardziej „życiowymi” problemami. W tym świetle łatwiejsze stanie się także ustalenie znaczeń odnoszących się zarówno do specyfiki zagadnień nauk o bezpieczeństwie, jak i do antropologii.

Powyzsza sytuacja w jaskrawy sposób daje o sobie znać dzisiaj, w epoce rozwijającej się w wykładniczy sposób technologii. Przełom robotyczny, mający już miejsce w Stanach Zjednoczonych i Japonii, do których dołączają Chiny i będą dołączać następne kraje, a także powstanie ekspansywnej cyberkultury społeczeństwa informacyjnego, powstanie sztucznej inteligencji zaangażowanej w totalną kontrolę ludzkich zachowań oraz nieuchronna, jak się wydaje, cyborgizacja stwarzają zagrożenia całkowicie nieznanne we wcześniejszych okresach historii naszego gatunku. Zagrożenia te są specyficzne, związane często z wykluczeniem, przemocą i manipulacją umysłami uczestników nowej formy globalizującej się światowej społeczności. Ilość ostrzeżeń formułowanych przez wybitnych ekspertów i uczonych, takich jak Elon Musk, Stephen Hawking, Steve Wozniak czy William Joy, powiększa się lawinowo. Można wyrazić przekonanie, że jedynie rzetelne badania antropologiczne, prowadzone we wspomnianej szerokiej perspektywie, będą zdolne do udzielenia odpowiedzi na te pytania, a co za tym idzie, stworzą możliwość adekwatnych działań, służących zachowaniu wartości ludzkiego życia indywidualnego i społecznego.

Należy ukazać merytoryczne ramy problematyki antropologii bezpieczeństwa, najbardziej istotnej i czytelnej na obecnym etapie rozwoju nauki. Niektóre ujęcia, a zwłaszcza stosowana kluczowa terminologia, należało – jak mówi Jarmoszko – jakoś nazwać. Zastosowane neologizmy w rodzaju: „somasfera”, „personosfera”, „internacjosfera”, „socjostrukturosfera”, można z czasem zastąpić innymi terminami, gdyż antropologia bezpieczeństwa wciąż poszukuje swej teoretyczno-metodologicznej tożsamości.

BIBLIOGRAFIA

1. *A World of Insecurity: Anthropological Perspectives on Human Security*, T.H. Eriksen, E. Bal, O. Salemink (red.), New York – London 2010.

⁷³ W Polsce antropologia ogólna jest wykładana w Zakładzie Antropologii Historycznej Uniwersytetu Warszawskiego.

2. *Anthropologists in the Securityscape. Ethics, Practice, and Professional Identity*, R. Albro, G. Marcus, L.A. McNamara, M. Schoch-Spana (red.), Chicago 2012.
3. *Anthropology and Global Counterinsurgency*, J.D. Kelly, B. Jauregui, S.T. Mitchell, J. Walton (red.), Chicago 2010.
4. *Anthropology and Security Studies*, F.A. Hurtado, G. Ercolani (red.), Murcia 2013.
5. Balcerowicz B., *Kultura w sferze wojskowości – od kultury strategicznej do zwrotu kulturowego*, [w:] *Kultura w stosunkach międzynarodowych. 1.1: Zwrot kulturowy*, H. Schreiber, G. Michałowska (red.), Warszawa 2013.
6. Beck U., *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004.
7. Berger P.L., Luckmann T., *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York 1966.
8. *Bezpieczeństwo personalne wobec współczesnych zagrożeń i wyzwań*, K. Drabik, M. Żyła (red.), Warszawa 2017.
9. *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2009.
10. *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadania administracji publicznej*, B. Wiśniewski, S. Zalewski (red.), Bielsko-Biała 2006.
11. Borkowski J., *Człowiek zagrożony i niebezpieczny. Socjologia i psychologia zagrożeń*, Warszawa 2011.
12. Brozi K.J., *Ludzie i kryzys cywilizacji. Szkice antropologiczne*, Lublin 1995.
13. Cabalza C.B., *The Anthropology of National Security*, [w:] *The Study of National Security at 50: Re-awakenings*, Quezon City 2013 (“National Security Review NDCP”).
14. Chojnowski L., *Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne*, Słupsk 2016.
15. Chojnowski L., *Bezpieczeństwo. Zarys teorii*, Słupsk 2015.
16. Chojnowski L., *Kulturowo-tożsamościowy wymiar bezpieczeństwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo. Perspektywa teoretyczno-metodologiczna*, S. Jacyński, M. Kubiak, M. Minkina (red.), Siedlce–Warszawa 2011.
17. Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2010.
18. Cieślarczyk M., *Tożsamość służb reagowania kryzysowego w świetle socjologicznego modelu kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Tożsamość społeczna grup dyspozycyjnych*, J. Maciejewski, W. Nowosielski (red.), Wrocław 2009.

19. Cieślarczyk M., Pomykała E., *Kultura organizacyjna w siłach zbrojnych*, Warszawa 2003.
20. *Cultures of Insecurity: States, Communities and the Production of Danger*, J. Waldens, M. Laffey, H. Gusterson, R. Duvall (red.), Minneapolis 1999.
21. *Dialektyka bezpieczeństwa wojny i pokoju*, R. Rosa (red.), Warszawa 2003.
22. Fehler W., *Percepcja zagrożeń*, [w:] *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, B. Wiśniewski (red.), Szczytno 2011.
23. Ferguson R.B., *The Challenge of Security Anthropology* (discussion paper), Santa Fe 2008, <https://sasn.rutgers.edu/about-us/faculty-staff/r-brian-ferguson> (dostęp: 6.09.2018).
24. Filipek A., *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, Siedlce 2008.
25. Gierszewski J., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
26. Gierszewski J., *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych*, [w:] *Poszukiwanie tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, J. Piwowarski, J. Gierszewski (red.), Warszawa 2018.
27. Glen A., *Podstawy poznawcze bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2013.
28. Glen A., *Reagowanie państwa na zagrożenia terroryzmem lotniczym*, Warszawa 2013.
29. Goldstein D.M., *Toward a Critical Anthropology of Security*, "Current Anthropology" 4/2010, s. 487–517.
30. Grabińska T., *Filozofia wojny, pokoju i bezpieczeństwa. Od Platona do Clausewitza*, Wrocław 2012.
31. Grabińska T., *Teoria bezpieczeństwa państwa w myśli filozoficznej i politologicznej. Od Sun Tzu do Józefa M. Bocheńskiego*, Wrocław 2013.
32. Hearst N., *Oczy szeroko otwarte*, tłum. K. Sawicka, Warszawa 2014.
33. Jałoszyński K., *Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, Szczytno 2011.
34. Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015.
35. Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a proces deterioracji więzi społecznej*, [w:] *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), Warszawa 2010.
36. Jarmoszko S., *U źródeł naukowej tożsamości antropologii bezpieczeństwa*, [w:] *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań pro-*

- blemów bezpieczeństwa*, M. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska (red.), Siedlce 2013.
37. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
  38. Kostecki W., *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Warszawa 2012.
  39. Kośmider T., *Planowanie wojenne i przygotowania obronne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2011.
  40. Kośmider T., *Polityczno-wojskowe implikacje członkostwa Polski w NATO*, Warszawa 2014.
  41. Kowalski M.W., *Antropolodzy na wojnie. O „brudnej” użyteczności nauk społecznych*, Warszawa 2015.
  42. Kozak S.M., *Oko Cyklopa*, Warszawa 2008.
  43. Kubiak M., *Kulturowe uwarunkowania obronności państwa*, Siedlce 2012.
  44. Kuc B.R., Ścibiorek Z., *Podstawy metodologiczne nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2013.
  45. Kukuczka J., *Antropologia na wojennej ścieżce. Wojny i konflikt etniczne jako wyzwanie dla współczesnego antropologa*, „Prace Etnologiczne” 2010, t. 38, s. 75–84.
  46. Kukułka J., *Problemy teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978.
  47. *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, K. Malinowski (red.), Poznań 2003.
  48. Lucas G.R. Jr., *Anthropologists in Arms: The Ethics of Military Anthropology (Critical Issues in Anthropology)*, Lanham 2009.
  49. Maciejewski J., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, Wrocław 2001.
  50. Maguire M., Frois C., Zurawski N., *Introduction. The Anthropology of Security: Prospects, Retrospects and Aims*, [w:] *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-terrorism and Border Control (Anthropology, Culture and Society)*, M. Maguire, C. Frois, N. Zurawski (red.), London 2014.
  51. Maj A., *Konstruktywizm społeczny jako ideologia społeczeństwa sieciowego*, [w:] *Ideologia w słowach i obrazach*, I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa (red.), Wrocław 2008.
  52. Misiuk A., *Administracja spraw wewnętrznych w Polsce (od połowy XVIII wieku do współczesności): zarys dziejów*, Olsztyn 2005.
  53. Moczuk E., *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, „Kwartalnik Policyjny” 2/2015, s. 51–56.

54. Moczuk E., *Socjologiczne aspekty bezpieczeństwa lokalnego*, Rzeszów 2009.
55. Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
56. *Ochrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP*, R. Jakubczak (red.), Warszawa 2008.
57. Pawłowski J., *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu). Implikacje*, Warszawa 2015.
58. Pelc M., *Elementy metodologii badań naukowych*, Warszawa 2011.
59. Piwowarski J., *The continued transfer of Japanese security culture: form ancient to modern Bushido*, "Security Dimensions. International & National Studies" 2014, nr 11, s. 162–181.
60. Piwowarski J., *Ethos rycerski. Przyczynek do budowy kultury bezpieczeństwa policji*, Kraków 2014.
61. Piwowarski J., *Fenomen bezpieczeństwa. Pomiędzy zagrożeniem a kulturą bezpieczeństwa*, Kraków 2014.
62. Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne*, Kraków 2016.
63. Piwowarski J., *Ochrona VIP-a a czworokąt bushido. Studium japońskiej kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo osób podlegających ustawowo ochronie wobec zagrożeń XXI wieku*, P. Bogdalski, J. Cymerski, K. Jałoszyński (red.), Szczytno 2014.
64. Piwowarski J., *Police Officer's Ethics*, Podhajska 2012.
65. Piwowarski J., *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushidō*, Kraków 2011.
66. Piwowarski J., *Security Culture and Self-Improvement. From the Ancient Kshatriya to Modern Samurai*, Podhajska 2015.
67. Piwowarski J., *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, Słupsk 2016.
68. Postill J., *Towards an anthropology of security. Cali for papers for a special session at the 2010 Annual Conference of the Canadian Anthropological Society*, "Via Cascanews" 3.02.2010.
69. *Practicing Military Anthropology: Beyond Expectations and Traditional Boundaries*, R.A. Rubinstein, K. Fosher, C. Fujimura (red.), Sterling 2013.
70. Prońko J., *Natura współczesnego bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje” 2012, nr 9, s. 22–43.
71. Rosa R., *Filozofia i edukacja do bezpieczeństwa*, Siedlce 1998.
72. Rosa R., *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009.

73. Schreiber H., *Świadomość międzykulturowa. Od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*, Warszawa 2013.
74. Selmeski B.R., *Who are the security anthropologists?*, "Anthropology News" no. 48/2007, s. 11–12.
75. Sienkiewicz P., *25 wykładów*, Warszawa 2013.
76. Sienkiewicz P., *Analiza systemowa procesów informacyjno-decyzyjnych. Wstęp do inżynierii systemów kierowania*, Wrocław 1982.
77. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
78. Stomma L., *Antropologia wojny*, Warszawa 2014.
79. Studenski R., *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji zagrożenia katastrofą lub kataklizmem*, [w:] *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, K. Popiołek (red.), Poznań 2001.
80. Sułek M., *Potęga państw. Modele i zastosowania*, Warszawa 2013.
81. Sułek M., Świniarski J., *Etyka jako filozofia dobrego działania zawodowego. Podręcznik akademicki*, Warszawa 2001.
82. *System reagowania kryzysowego*, J. Gryz, W. Kitler (red.), Toruń 2007.
83. Świniarski J., *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego – próba kompleksowego ujęcia wyzwań współczesności*, [w:] *Materiały z konferencji naukowej AON*, R. Rosa (red.), Warszawa 1993.
84. Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa – Pruszków 1997.
85. *The Anthropology of Security: Perspectives from the Frontline of Policing, Counter-terrorism and Border Control (Anthropology, Culture and Society)*, M. Maguire, C. Frois, N. Zurawski (red.), London 2014.
86. Tomaszewski T., *Człowiek w sytuacji*, [w:] *Psychologia*, T. Tomaszewski (red.), Warszawa 1982.
87. Tomaszewski T., *O sytuacjach trudnych*, [w:] *Higiena psychiczna i nerwice dziecięce*, I. Belicka (red.), Wrocław 1965.
88. Trzciński Ł., *Mit wolności w cyberkulturze*, Kraków 2013.
89. Tyszkowa M., *Sytuacyjno-poznawcza koncepcja odporności psychicznej*, „Przegląd Psychologiczny” 1978, nr 1, s. 3–15.
90. Urbanek A., Majer P., *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja instytucje zagrożenia*, Warszawa 2016 („Bezpieczeństwo dziś i jutro”).
91. Wojtyła K., *Elementarz etyczny*, Lublin 1999.
92. Wróblewski R., *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Siedlce 2017.
93. Wyrębek H., *Wpływ polityki regionalnej na bezpieczeństwo regionów*, [w:] *Determinanty bezpieczeństwa państwa a ich wpływ na rozwój regionalny. Monografia*, T. Bąk, Z. Ciekanowski, L. Szot (red.), Jarosław 2014.

94. Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 49–70.
95. Zubrzycki W., *Tak zwany terroryzm*, Szczytno 2017.
96. Żygulski K., *Widmo przyszłości i nowa fala okrucieństwa*, [w:] *Edukacja wobec wyzwań XXI wieku. Zbiór studiów*, I. Wojnar, J. Kubin (red.), Warszawa 1996.

CITE THIS ARTICLE AS:

J. Piwowarski, Ł. Trzciński, *Kultura bezpieczeństwa a antropologia bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 33, s. 131–153, DOI: 10.5604/01.3001.0013.1955.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow